

**Հնարձակվող լրատվամիջոցներում
փոքրամասնությունների լեզուների
օգտագործման ուղենիշներ**

2003թ. հոկտեմբեր

**Հնարձակվող լրատվամիջոցներում
փոքրամասնությունների լեզուների
օգտագործման ուղենիշներ**

2003թ. հոկտեմբեր

Խնդրում ենք առանց վարանելու սույն գրքույկից կրկնօրինակել ցանկացած տեղեկատվություն. դրական կգնահատվի, եթե նշեք աղբյուրը:
ISBN 90 - 7598908 - 3

Լրացուցիչ տեղեկությունների համար կարող եք կապնվել.
Ազգային փոքրամասնությունների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ
(Office of the High Commissioner on National Minorities)
Հասցե.

Prinsessegracht 22

2514 AP The Hague

Հեռ. +31 (0)70 312 55 00

Ֆաքս. +31 (0)70 636 5910

Էլ-փոստ. hcnm@hcnm.org

www.osce.org/hcnm/

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1992թ. հուլիսին ընդունված հելսինկյան որոշումների մեջ Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպությունը (ԵԱՀԿ) ամրագրեց Ազգային փոքրամասնությունների գերագույն հանձնակատարի (ԱՓԳՀ) կարգավիճակը՝ որպես «հնարավոր ամենավաղ փուլերում հակամարտությունների կանխարգելման մեխանիզմ»։ ԱՓԳՀ-ն այդ լիազորությունը ստացավ հիմնականում ի պատասխան նախկին Հարավսլավիայում տիրող իրավիճակի, որի կապակցությամբ ոմանք մտավախություն ունեին, որ նույնանման իրավիճակներ կկրկնվեն Եվրոպայի այլ մասերում, հատկապես ժողովրդավարության անցնող պետությունների շրջանում, և հարցականի տակ կդնեն Պետությունների և կառավարությունների ղեկավարների կողմից 1990թ. նոյեմբերին ընդունված՝ Նոր Եվրոպայի փարիզյան խարտիայով նախատեսված խաղաղության և բարեկեցության խոստումների կատարումը։

Առաջին Գերագույն հանձնակատարը՝ պրն. Մաքս վան դեր Ստոնլը, պարտականությունները ստանձնեց 1993թ. հունվարի 1-ին։ Օգտագործելով իր կուտակած անձնական մեծ փորձը, քանզի նախկինում եղել էր Խորհրդարանի անդամ, Հոլանդիայի Արտաքին գործերի նախարար, ՄԱԿ-ում Մշտական ներկայացուցիչ և երկար ժամանակ մարդու իրավունքների ջատագով, պրն. վան դեր Ստոնլն ուշադրությունը սևեռեց Եվրոպայում փոքրամասնությունների և պետական իշխանությունների միջև առկա այն բազմաթիվ վեճերին, որոնք, ըստ նրա, սրվելու պոտենցիալ ունեին։ 2001թ. հուլիսի 1-ին ԱՓԳՀ-ի պաշտոնում նրան փոխարինեց ազգությամբ շվեդ դիվանագետ, դեսպան Ռոլֆ Էկեուսը, որը հետևում էր հիստորիկական անցման շրջանում ակտիվություն էր ցուցաբերել Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության խորհրդաժողովում (ԵԱՀԿ) և շատերին էր հայտնի սպառազինությունների հսկման և զինաթափման ոլորտներում իր աշխատանքի շնորհիվ, հատկապես Իրաքում ՄԱԿ-ի Հատուկ հանձնաժողովի (UNSCOM) Գործադիր նախագահի պաշտոնում, որտեղ նա 1991-1997 թվականներին գլխավորել էր զենքի տեսուչների աշխատանքը։ Զգուշորեն օգտագործելով դիվանագիտական ուղիները, ԱՓԳՀ-ն տարիների ընթացքում զբաղվել է մեկ տասնյակից ավելի պետություններում հասունացող հակամարտություններով, ներառյալ Ալբանիայում, Խորվաթիայում, Էստոնիայում, Հունաստանում, Հունգարիայում, Ղազախստանում, Ղրղզստանում, Լատվիայում, Մակեդոնիայի Նախկին Հարավսլավական Հանրապետությունում, Մոլդովայում, Ռումինիայում, Սերբիա-Չերնոգորիայում, Սլովակիայում և Ուկրաինայում։ Առավել ուշադրության են արժանացել այն իրավիճակները, որոնցում ազգային/էթնիկ կոնկրետ խմբերի պատկանող անձինք թվային

մեծամասնություն են կազմում այս կամ այն պետության տարածքում՝ միևնույն ժամանակ թվային փոքրամասնություն կազմելով մեկ այլ (հաճախ՝ հարևան) պետությունում, ինչը կարող է հանգեցնել նրկու նրկրների իշխանությունների շահերի բախման՝ հանդես գալով որպես միջպետական լարվածության, եթե ոչ հակամարտության պոտենցիալ սկզբնաղբյուր: Իսկապես, նմանօրինակ լարվածության դեպքերով է կարելի բնութագրել եվրոպական պատմության մեծ մասը:

Անդրադառնալով ազգային փոքրամասնությունների հետ կապված լարվածությունների բովանդակային կողմին՝ ԱՓԳՀ-ն հարցերին մոտենում է որպես անկախ, անկողմնակալ և համագործակցող դերակատար: Չնայած որ ԱՓԳՀ-ն վերահսկողական մեխանիզմ չէ, նա իր վերլուծությունների և կոնկրետ առաջարկների հիմքում դնում է միջազգային այն չափանիշները, որոնք ընդունվել են պետություններից յուրաքանչյուրի կողմից: Այս առնչությամբ կարևոր է վերհիշել ԵԱՀԿ-ի բոլոր մասնակից պետությունների ստանձնած հանձնառությունները, հատկապես Մարդու իրավունքներին նվիրված կոպենհագենյան 1990թ. փաստաթղթի դրույթները, որի IV բաժնում գետնիդրված են ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ մանրակրկիտ չափանիշներ: ԵԱՀԿ-ի բոլոր պետությունները, բացի այդ, ստանձնել և կրում են ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված՝ մարդու իրավունքների, ներառյալ փոքրամասնությունների իրավունքների պարտավորությունները: Ավելին, ԵԱՀԿ-ի պետությունների ճնշող մեծամասնության համար պարտադիր են նաև Եվրոպայի Խորհրդի չափանիշները:

Մի շարք պետություններում ծավալված ավելի քան տասնամյա եռանդուն աշխատանքի ընթացքում ԱՓԳՀ-ն բացահայտել և հատուկ ուշադրություն է դարձրել կրկնվող որոշակի հիմնախնդիրների և թեմաների: Դրանց շարքում հարկ է հիշատակել փոքրամասնությունների կրթության և մայրենի լեզուների օգտագործման հիմնախնդիրները՝ դրանք, մասնավորապես, դիտարկելով որպես առանձնակի կարևոր հանգամանքներ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց ինքնության պահպանման և զարգացման տեսակետից: ԱՓԳՀ-ի ներգրավմամբ դիտարկվող մի շարք իրավիճակներում հաճախ հանդիպող երրորդ խնդիրը եղել է պետությունների կառավարմանն ազգային փոքրամասնությունների արդյունավետ մասնակցության ձևերի հարցը: Ձգտելով ԵԱՀԿ-ի տարածքում ապահովել փոքրամասնությունների համապատասխան իրավունքների պատշաճ և անխափան իրագործումը, ԱՓԳՀ-ն դիմել է 1993թ. ստեղծված «Միջէթնիկ հարաբերությունների հիմնադրամ» («Foundation on Inter-Ethnic Relations») ոչ կառավարական կազմակերպությանը (որն այլևս չի գործում), որպեսզի այն մասնագիտացված գործունեություն իրականացնի՝ սատար կանգնելու ԱՓԳՀ-ին: Մասնավորապես, նպատակ էր դրվել համախմբել

միջազգային ճանաչում ունեցող անկախ փորձագետների երեք խմբերի, որոնք պետք է երեք տնասկի առաջարկներ մշակեին. «Ազգային փոքրամասնությունների կրթական իրավունքների վերաբերյալ Հաագայի առաջարկները» (1996թ.), «Ազգային փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքների վերաբերյալ Օսլոյի առաջարկները» (1998թ.) և «Հանրային կյանքում ազգային փոքրամասնությունների արդյունավետ մասնակցության վերաբերյալ Լուդիգ առաջարկները» (1999թ.): Թվարկված առաջարկները հետագայում հիմք են ծառայել մի շարք պետություններում քաղաքականություն և օրենսդրություն մշակողների համար: Առաջարկները կարելի է անվճար (մի քանի լեզուներով) ստանալ ԱՓԳՀ-ի գրասենյակից, կամ էլեկտրոնային տարբերակով վերցնել հետևյալ հասցեից. www.osce.org/hcnm/documents/recommendations

ԱՓԳՀ-ի հետաքրքրությունը շարժել է նաև մեկ այլ խնդիր՝ հեռարձակվող լրատվամիջոցներում որպես հաղորդակցության միջոց փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործումը: Մի շարք պետություններ ձեռնարկել են քայլեր՝ սահմանափակելու դրանց օգտագործումը, հիմնականում ընդունելով որոշակի լեզվով (որպես կանոն՝ մեծամասնության լեզվով, որը սովորաբար կոչվում է «պաշտոնական» կամ «պետական») հեռարձակման տևողությունն ամրագրող քվոտաներ. այս գործելակերպը մի շարք պետություններում բացասական արձագանքներ է առաջացրել փոքրամասնությունների շրջանում, քանզի դրանց հետևանքով փաստացի սահմանափակվում են հեռարձակման հնարավորությունները:

Խոսքի ազատության հարցերով մարդու իրավունքներին նվիրված ԵԱՀԿ-ի 2001թ. մարտի լրացուցիչ հանդիպման ընթացքում ԵԱՀԿ-ի մի շարք մասնակից պետություններ լուրջ հետաքրքրություն դրսևորեցին լրատվամիջոցներին և փոքրամասնություններին առնչվող խնդիրների նկատմամբ: Նույն ամսվա ընթացքում Մշտական Խորհրդում մի քանի պատվիրակություններ պահանջեցին, որպեսզի ԱՓԳՀ-ն և Լրատվամիջոցների ազատության հարցերով ԵԱՀԿ-ի ներկայացուցիչը համագործակցեն միմյանց հետ նշված խնդիրների շուրջ:

Թվարկված խնդիրները լուծելու նպատակով ԱՓԳՀ-ն որոշեց զուգահեռաբար երկու փոխլրացնող գործընթացներ ծավալել՝ միտված հեռարձակվող լրատվամիջոցներում լեզվի՝ որպես հաղորդակցության միջոցի օգտագործմանը: Առաջինը եղավ ԵԱՀԿ-ի տարածաշրջանում պետությունների գործելակերպի ուսումնասիրությունը, որի նպատակն էր պարզել հեռարձակվող լրատվամիջոցներում փոքրամասնությունների լեզուների կարգավորմանն առնչվող հիմնական փաստերը (ըստ էության՝ օրենսդրությունը, հիմնական կարգավորող ակտերի և կարևոր դատական նախադեպերի դրույթները):

Գերագույն հանձնակատարի միջնորդությամբ ուսումնասիրությունն անցկացվեց Օքսֆորդի համալսարանի Վուլֆսոնի քոլեջի Սոցիալ-իրավաբանական ուսումնասիրությունների կենտրոնի Լրատվամիջոցների համեմատական իրավունքի ու քաղաքականության ծրագրի և Ամստերդամի համալսարանի Տեղեկատվական իրավունքի ինստիտուտի կողմից: Արդյունքներին կարելի է ծանոթանալ հետևյալ էլեկտրոնային հասցեով. <http://www.ivr.nl/staff/mcgonagle.html>: Երկրորդ գործընթացի շրջանակներում, որը, թեև առանձին, բայց փոխկապակցված էր առաջինին, ԱՓԳՀ-ն (սերտորեն համագործակցելով Լրատվամիջոցների ազատության հարցերով ԵԱՀԿ-ի ներկայացուցչի գրասենյակի հետ) այս ոլորտի համար պատասխանատու միջազգային կազմակերպությունների հետ համատեղ սկսեց զբաղվել համապատասխան միջազգային փաստաթղթերի (և դատական նախադեպերի) կոնկրետ դրույթների բովանդակության վերլուծությամբ: 2002թ. մարտին ԱՓԳՀ-ի կողմից գումարվեց նախնական հանդիպում՝ համապատասխան միջազգային կազմակերպությունները ներկայացնող փորձագետների, տվյալ ոլորտում աշխատանքի կոնկրետ փորձ ունեցող անկախ անձանց և ոչ կառավարական դերակատարների մասնակցությամբ: Փորձագետների հաջորդ հանդիպումը գումարվեց 2003թ. հունիսին՝ քննարկելու Հեռարձակվող լրատվամիջոցներում փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործման ուղենիշների՝ հատուկ հանձնարարությամբ պատրաստված նախագիծը: Այդ աշխատանքի հիման վրա անկախ փորձագետները 2003թ. աշնան ընթացքում համաձայնեցրեցին սույնին կցված Ուղենիշները:

Ահա անկախ փորձագետների անունները.

Տկն. Ջուլիա Ապոստլ (կանադուհի), իրավաբան, «Արտիկլ 19», Միացյալ Թագավորություն, դր. Ելենա Չերնյավսկա (ուկրաինուհի), Լրատվամիջոցների եվրոպական ինստիտուտի ԿԱԵ ծրագրերի տնօրեն, Գերմանիա, տկն. Մարիա Ամոր Մարտին Էստեվանեզ (իսպանուհի), Օքսֆորդի համալսարանի Սոցիալ-իրավաբանական ուսումնասիրությունների կենտրոն, Միացյալ Թագավորություն, պրոֆեսոր Կարոլ Յակուբովիչ (լեհ), Լեհաստանի Հեռարձակման ազգային խորհրդի փորձագետ, պրն. Մարկ Լատիմեր (բրիտանացի), «Մայնորիթի բայթս գրուպ ինտերնեյշնլ» կազմակերպության տնօրեն, Միացյալ Թագավորություն, պրն. Տարլաչ ՄակԳոնագլ (իռլանդացի), Տեղեկատվական իրավունքի ինստիտուտի հետազոտող/խմբագիր, Ամստերդամի համալսարան, Հոլանդիա, պրոֆեսոր Թոմ Մորինգ (ֆինն), Շվեդիայի Սոցիոլոգիայի դպրոց, Հելսինկիի համալսարան, Ֆինլանդիա, պրոֆեսոր Մոնրո Փրայս (ամերիկացի), Կարդոզյի իրավաբանական դպրոց, Նյու-Յորք, և Օքսֆորդի համալսարանի Վուլֆսոնի քոլեջի Սոցիալ-իրավաբանական

ուսումնասիրությունների կենտրոնի Լրատվամիջոցների համեմատական իրավունքի և քաղաքականության ծրագրի տնօրեն:

Հանդիպումների և հետագա շփումների ընթացքում արժեքավոր էր նաև Եվրոպայի Խորհրդի քարտուղարության, Եվրոպական Հանձնաժողովի Իրավաբանական ծառայության, Ժողովրդավարական զարգացման հարցերով մերձբայության պետությունների հանձնակատարի խորհրդի գրասենյակի և Լրատվամիջոցների ազատության հարցերով ԵԱՀԿ-ի ներկայացուցչի գրասենյակի մասնակցությունը:

Հաշվի առնելով, որ փոքրամասնությունների իրավունքները մարդու իրավունքների մաս են կազմում, փորձագետների շրջանում որպես խորհրդավոլսանակության մեկնարկային կետ ընդունվեց, որ պետություններն անշեղորեն ապահովում են մարդու իրավունքների ոլորտում իրենց բոլոր մյուս պարտավորությունների, ներառյալ խտրականությունից զերծ մնալու պարտավորության կատարումը: Ենթադրվում էր նաև, որ մարդու իրավունքների վերջնականատակն է ապահովել մարդկային անհատականության լիարժեք և ազատ զարգացումը հավասարության պայմաններում: Հետևաբար ենթադրվում էր, որ քաղաքացիական հասարակությունը պետք է բաց և ճկուն լինի՝ ընդգրկելով բոլոր անձանց, ներառյալ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին: Բացի այդ, քանի որ ճիշտ ու ժողովրդավարական կառավարման նպատակն է ծառայել ողջ բնակչության կարիքներին և շահերին, ենթադրվում է, որ բոլոր կառավարությունները ձգտում են առավելագույն հնարավորություններ ապահովել իրենց իրավագործության ներքո գտնվող բոլոր՝ այդ թվում նաև ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար, որպեսզի նրանց հասանելի լինեն լրատվամիջոցները և որպեսզի նրանք տարածեն ու ստանան տեղեկատվություն, ներառյալ իրենց մայրենի լեզվով: Դա բխում է նաև բազմակարծության, հանդուրժողականության ու լայնախոհության սկզբունքներից և անկախ ու բազմակարծիք լրատվամիջոցների հատուկ դերակատարումից, որն ազատ, բաց և ժողովրդավարական հասարակության կարևորագույն նախապայման է:¹

Կից ներկայացվող Ուղենիշների, ինչպես և դրանց նախորդած Հաագայի, Օսլոյի և Լոնդոնի առաջարկների նպատակն է պետություններին խրախուսել և նպաստել, որպեսզի նրանք կոնկրետ միջոցներ ձեռնարկեն ազգային փոքրամասնությունների առնչությամբ առկա լարվածությունները մեղմելու և այդ

¹ Տես, օրինակ, *Հենդիսայդն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 1976թ. դեկտեմբերի 7-ի դատավճիռը, Ա շարք, թիվ 24, կետ 49: Տես նաև Մարդկային տարածաշափի վերաբերյալ կոպենհագենյան հանդիպման 1990թ. փաստաթղթի նախաբանը, որում ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետություններն արտահայտում են իրենց նվիրվածությունը ժողովրդավարության և բազմակարծության իդեալներին:

կերպ ԱՓԳՀ-ի՝ հակամարտությունների կանխարգելման վերջնական պատակին հասնելու համար: Թե՛ն ԱՓԳՀ-ի փորձը, և թե՛ն միջազգային չափանիշները պահանջում են, որ այդ գործընթացը լինի բաց և ընդգրկուն, որպեսզի դրան ներգրավված լինեն հասարակության լայն խավերը՝ իրենց տարբեր պահանջմունքներով և առկա ողջ զանազանությամբ: Դա առավել նպաստում է սոցիալական համախմբվածությանն ու միաձուլմանը:

Փորձելով հստակեցնել գոյություն ունեցող իրավունքների բովանդակությունը՝ Ուղենիշները պետություններին որոշ պրակտիկ ուղղություններ են հուշում քաղաքականության և օրենսդրության մշակման գործում, որպեսզի լիարժեքորեն հարգվեն միջազգայնորեն ընդունված չափանիշների տառն ու ոգին, և որպեսզի հավասարակշռվեն և բավարարվեն բնակչության բոլոր շերտերի, այդ թվում՝ լեզվական փոքրամասնությունների պատկանող անձանց կարիքները և շահերը: Անշեղորեն արտացոլելով միջազգային չափանիշները՝ Ուղենիշները զգուշորեն են անդրադառնում տարբեր պետություններում փաստացի տիրող իրավիճակներին, ներառյալ որոշ լեզուներ խոցելի համարելու (և դրանք զարգացնելու ցանկության) կապակցությամբ: Պրակտիկ իրավիճակներում լրացուցիչ կողմնորոշող դեր կատարելու նպատակով և հաշվի առնելով պետությունների գործելակերպի ուսումնասիրության միջոցով բացահայտված լավագույն օրինակները, առաջարկություններ են ներկայացվում այն մասին, թե՛ն ինչպես կարող են պետությունները կատարել լեզվական փոքրամասնություններին հարգելու իրենց պարտավորությունները:

Նախատեսված է նաև, որ Ուղենիշները պետք է մեկնաբանվեն և իրագործվեն ժամանակակից հեռարձակվող լրատվամիջոցների տեխնոլոգիական զարգացումների համատեքստում՝ հաշվի առնելով հաղորդակցության բնագավառում մի քանի լեզուներ օգտագործելու հնարավորությունների աճը: Ուղենիշներն արտացոլել են նաև զանազան և անկախ հեռարձակվող լրատվամիջոցներ ունենալու գործում ազատ շուկայի կարևոր դերակատարումը: Ուղենիշները նախատեսում են փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործման վերաբերյալ պարտավորությունների կատարումը թե՛ն հանրային, և թե՛ն մասնավոր լրատվամիջոցների օգտագործմամբ:

Ուղենիշները, թվով տասնյոթ, բաժանված են չորս ենթավերնագրերի՝ Ընդհանուր սկզբունքներ, Քաղաքականություն, Կարգավորում և Փոքրամասնությունների լեզուների խթանում: Բոլոր Ուղենիշները պետք է մեկնաբանել I-ին բաժնում զետեղված Ընդհանուր սկզբունքների համաձայն: II բաժնում հաստատված է պետությունների կողմից այս ոլորտում քաղաքականության և օրենսդրության մշակման անհրաժեշտությունը և առաջարկված են համապատասխան ուղղություններ: Ապա սահմանված են կարգավորման թույլատրելի սահմանների

որոշ պարամետրեր: Վերջին բաժնում առաջարկվում են փոքրամասնությունների լեզուների խթանման մի շարք եղանակներ: Յուրաքանչյուր առաջարկ կամ ուղենիշ առավել մանրամասնորեն բացատրված է կից ներկայացվող Բացատրագրում, որտեղ ուղղակի հղումներ են կատարված համապատասխան միջազգային չափանիշներին:

Մնում է հուսալ, որ Ուղենիշները լայնորեն կօգտագործվեն և ընդհանուր տարածում կգտնեն:

ՀԵՌԱՐՁԱԿՎՈՂ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐՈՒՄ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԵՆԻՇՆԵՐ

I. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ

1) Ազատ արտահայտվելու իրավունք

Յուրաքանչյուր, այդ թվում՝ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց ազատ արտահայտվելու իրավունքը ներառում է իրենց ընտրած լեզվով ու միջոցներով, առանց որևէ միջամտության և անկախ սահմաններից, տեղեկություններ և գաղափարներ ստանալու, փնտրելու և հաղորդելու իրավունքը:

Այս ազատության իրականացումը կարող է ենթարկվել միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք համատեղելի են միջազգային իրավունքին:

2) Մշակութային և լեզվական զանազանություն

Պետությունները պետք է երաշխավորեն ընտրության ազատությունը՝ ստեղծելով միջավայր, որում զանազան գաղափարներ և տեղեկություններ կարող են գոյություն ունենալ և հաղորդվել տարբեր լեզուներով:

3) Ինքնության պաշտպանություն

Բոլոր, այդ թվում՝ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք, ունեն իրենց ինքնությունը պահպանելու և զարգացնելու իրավունք, ներառյալ հեռարձակվող լրատվամիջոցներում և վերջիններիս միջոցով իրենց լեզվի/լեզուների օգտագործման ճանապարհով:

4) Հավասարություն և խտրականության բացառում

Բոլոր, այդ թվում՝ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք, ունեն հեռարձակվող լրատվամիջոցներում և վերջիններիս միջոցով ազատ արտահայտվելու և իրենց ինքնությունը պահպանելու ու զարգացնելու իրավունք՝ հավասարության պայմաններում և առանձ խտրականության: Անհրաժեշտության դեպքում պետությունները պետք է հատուկ և կոնկրետ քայլեր ձեռնարկեն՝ ապահովելու հեռարձակվող լրատվամիջոցներում

մայրենի լեզվի օգտագործման հարցում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց իրական հավասարությունը:

II. ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- 5) Պետությունները պետք է մշակեն հեռարձակվող լրատվամիջոցներում փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործման խնդիրները կարգավորող քաղաքականություն: Բաղաքականության հիմքում պետք է դրվի այն պայմանը, որ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց անհրաժեշտ է պահպանել և զարգացնել իրենց ինքնությունը:

Ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք պետք է իրապես մասնակցեն նման քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացին, ներգրավվելով խորհրդաժողովաձևերի և համապատասխան կառույցների ու մարմինների աշխատանքներում:

- 6) Պետական քաղաքականության մշակման և իրականացման համար պետք է պատասխանատու լինեն անկախ կարգավորող մարմինները: Նման մարմինները պետք է ստեղծվեն և իրենց գործունեությունը վարեն թափանցիկ կերպով:
- 7) Պետական քաղաքականությունը պետք է նպաստի, որպեսզի հանրային հեռարձակման միջոցներն ընդգրկուն և հավասարակշիռ կերպով ներկայացնեն բարձր որակի տարատեսակ տեղեկատվական, կրթական, մշակութային և զվարճալի ծրագրեր, որոնք նաև կհոգան ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց կարիքները: Պետությունները պետք է պահպանեն, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ ստեղծեն ֆինանսական, տեխնիկական և այլ պայմաններ, որոնք հանրային ծառայության հեռարձակողներին հնարավորություն կտան այս ոլորտում կատարել իրենց վրա դրված առաջադրանքը:
- 8) Պետական քաղաքականությունը պետք է նպաստի, որպեսզի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք հիմնադրեն և ունենան իրենց սեփական լեզվով հեռարձակող լրատվամիջոցներ:

III. ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ

9) Կարգավորման թույլատրելիություն

Պետություններն իրավասու են ազատ արտահայտվելու, մշակութային և լեզվական զանազանության պաշտպանության և խթանման, մշակութային ինքնության պահպանման և զարգացման ու ուրիշների իրավունքների կամ հեղինակության հարգման նկատառումներից ելնելով կարգավորել հեռարձակվող լրատվամիջոցների գործունեությունը: Նման կարգավորումը, ներառյալ լիցենզավորումը, պետք է նախատեսված լինի օրենքով, հիմնված լինի օբյեկտիվ և խտրականությունից զերծ չափորոշիչների վրա, և ուղղված չլինի փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակումը սահմանափակելուն կամ փաստացի հանգեցնի նման սահմանափակումների:

10) Լեզուների խթանում

Հեռարձակվող լրատվամիջոցներում լեզուների օգտագործումը կարգավորելիս պետություններն իրավասու են խթանել որոշ լեզուների օգտագործումը: Մեկ կամ ավելի շատ լեզուների խթանմանն ուղղված միջոցները չպետք է սահմանափակեն այլ լեզուների օգտագործումը: Պետություններն իրավասու չեն արգելել հեռարձակվող լրատվամիջոցներում որևէ լեզվի օգտագործումը: Հեռարձակվող լրատվամիջոցներում որևէ լեզվի խթանման գործողությունները չպետք է սահմանափակեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց իրավունքների իրականացման հնարավորությունները:

11) Կարգավորման համաչափություն

Ցանկացած կարգավորում՝ թե՛ որոշակի իրավունքներ սահմանող, և թե՛ որոշակի արգելքներ ամրագրող, պետք է հետապնդի օրինական նպատակ և համաչափ լինի հետապնդվող նպատակին: Կարգավորման համաչափությունը պարզելիս հարկ է հաշվի առնել լրատվամիջոցների բնույթին և ընդհանուր սոցիալական միջավայրին վերաբերող առանձին գործոններ: Այդ գործոնները ներառում են հետևյալը.

- **Տվյալ միջոցի բնույթը և նպատակները**, այդ թվում այն հանգամանքը, թե՛ այդ միջոցը որքանով կարող է նպաստել ծրագրերի որակի և հավասարակշռության ապահովմանը՝ ի նպաստ ազատ արտահայտվելու, մշակութային և լեզվական

զանազանության պաշտպանության և խթանման ու մշակութային ինքնության պահպանման և զարգացման:

- **Տիրող քաղաքական, սոցիալական և կրոնական իրավիճակը,** ներառյալ մշակութային և լեզվական բազմազանությունը, կառավարման կառուցվածքը և տարածաշրջանային առանձնահատկությունները:
- **Հեռարձակման ոլորտում առկա ծառայությունների քանակը, տեսականին, աշխարհագրական ծածկույթը, բնույթը, գործառույթը և լեզուները.** այստեղ խոսքը վերաբերում է և հանրային, և մասնավոր, և օտարերկրյա բոլոր մակարդակների ծառայություններին (ազգային, տարածաշրջանային և տեղական): Հարկ է հաշվի առնել նաև տարբեր ծառայություններ մատուցելու ֆինանսական ծախսերը, դրանց ստացման տեխնիկական հնարավորությունները և հեռարձակման քանակական ու որակական ցուցանիշները՝ հատկապես հաղորդումների ժամանակացույցի կազմման և ծրագրերի տեսակների առումներով:
- **Խնդրո առարկա լսարանի իրավունքները, կարիքները, արտահայտած ցանկությունները և բնույթը,** ներառյալ նրա մեծությունը և աշխարհագրական կենտրոնացվածությունը յուրաքանչյուր մակարդակում (ազգային, տարածաշրջանային և տեղական):

12) Թարգմանության արգելքներ

Փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակվող ծրագրերի նկատմամբ չպետք է կիրառվեն թարգմանության, կրկնօրինակման, հետսինխրոնիզացիայի կամ սուբտիտրավորման անհարկի կամ անհամաչափ պահանջներ:

13) Անդրսահմանային հեռարձակում

Անդրսահմանային հեռարձակման ազատ ընդունումը՝ թե՛ ուղղակիորեն, և թե՛ վերհաղորդման կամ վերհեռարձակման միջոցով, չպետք է արգելվի այլ լեզվով լինելու պատճառաբանությամբ:

Փոքրամասնության լեզվով օտարերկրյա ծրագրերի հեռարձակման հասանելիության դեպքում չի վերանում նույն լեզվով ներպետական արտադրության հեռարձակմանը նպաստելու՝ պետության պարտավորությունը, և չի հիմնավորվում տվյալ լեզվով հեռարձակման տևողության կրճատումը:

IV. ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ԽԹԱՆՈՒՄ

14) Պետական օժանդակություն

Պետությունը պետք է օժանդակություն ցուցաբերի փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակվող ծրագրերին: Դա կարելի է անել, ի թիվս այլ միջոցների, հեռարձակման հասանելիության, դոտացիաների և փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակման կարողությունների ստեղծման ճանապարհով:

15) Հեռարձակման հասանելիություն

Պետությունները պետք է իրապես ապահովեն փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակվող ծրագրերի հասանելիությունը, մասնավորապես, ի թիվս այլ միջոցների, հաճախականությունների տրամադրմամբ, նոր հեռարձակողների ստեղծմամբ և նրանց օժանդակությամբ ու հաղորդումների ժամանակացույցի օգտագործմամբ: Այս կապակցությամբ հարկ է հաշվի առնել ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց թիվը, աշխարհագրական կենտրոնացվածությունը և գտնվելու վայրը, ինչպես նաև նրանց կարիքները և հետաքրքրությունները:

Փոքրամասնության լեզվով տարածաշրջանային կամ տեղական հեռարձակումների հասանելիությունը չի կարող հիմք հանդիսանալ այդ լեզվով համազգային հեռարձակումների արգելման համար, քանզի վերջիններս սփռվում են նաև պետության տարածքով ցրված փոքրամասնությունների համար:

Ա. ՀԱՃԱՍԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Լիցենզիաներ տրամադրելիս, պետությունները պետք է հաճախականություններ առաջարկեն փոքրամասնության լեզվով ամբողջությամբ կամ մասամբ հաղորդումներ պատրաստող հեռարձակողներին:
- Պետությունները պետք է հնարավորություն փնտրեն տրամադրելու «բաց ալիքներ», այսինքն՝ սպասարկման տրված տարածքում միևնույն հաճախականությամբ տարբեր ծրագրերի հաղորդման հարմարություններ՝ տարբեր լեզվական խմբերի համատեղ օգտագործման համար, այն դեպքում, երբ առկա հաճախականությունների թիվը տեխնիկապես սահմանափակ է,

և/կամ որոշ խմբեր բավարար միջոցներ չունեն սեփական ծառայությունների գործունեությունն ապահովելու համար:

Բ. ՀԵՌԱՐՁԱԿՈՂՆԵՐ

- Պետությունները պետք է պնտական կամ հանրային հեռարձակողների նկատմամբ սահմանեն համապատասխան պահանջներ՝ ապահովելու փոքրամասնությունների լեզուներով ծրագրերի սփռումը:
- Պետությունները պետք է նաև փորձեն նպաստավոր (ֆինանսական կամ այլ) պայմաններ ստեղծեն, որպեսզի խրախուսեն փոքրամասնությունների լեզուներով մասնավոր հեռարձակումը: Դա կարելի է իրագործել լիցենզիաների տրամադրման, կամ մրցույթներ անցկացնելու ճանապարհով կամ՝ կոնկրետ դիմողի առաջարկին ի պատասխան: Պետությունները կարող են նաև փոքրամասնության լեզվով հեռարձակողների նկատմամբ չկիրառել մրցակցության վերաբերյալ օրենսդրության պահանջները կամ հատուկ ռեժիմներ սահմանել՝ նրանց ազատելու որոշակի վարչական բեռից:
- Այն դեպքերում, երբ ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով մասնավոր հեռարձակում գոյություն չունի, պետությունները պետք է ակտիվորեն աջակցեն դրա ստեղծմանը, եթե դրա անհրաժեշտությունը կա:

Գ. ԾՐԱԳՐԵՐ

Պետությունները պետք է ապահովեն, որպեսզի փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակման համար նախատեսված ժամաքանակը և ժամանակացույցը համապատասխանեն տվյալ ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչների թվաքանակին և տարածքային կենտրոնացումներին, ինչպես նաև նրանց կարիքներին և հետաքրքրություններին: Հարկ է նաև հաշվի առնել սակավաթիվ փոքրամասնությունների համար անհրաժեշտ նվազագույն ժամաքանակի և համապատասխան ժամանակացույցի խնդիրները, որպեսզի նրանց համար մայրենի լեզվով հեռարձակվող ծրագրերն իրապես հասանելի լինեն: Թվարկված նպատակները կարող են իրագործվել լիցենզավորման միջոցով, ներառյալ փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակման տևողության և ժամանակահատվածների ամրագրմամբ:

16) Պետական ֆինանսավորում

Պետությունները պետք է փորձեն ֆինանսական օժանդակություն ցուցաբերել փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակմանը: Դա կարելի է անել ուղղակի դրամաշնորհների, նպաստավոր ֆինանսական/հարկային ռեժիմների և լիցենզիայի տրամադրման կամ փոփոխման համար պահանջվող որոշակի վճարներից ազատումների միջոցով: Իրական հավասարություն ապահովելու համար հնարավոր է, որ ավելի փոքր լեզվական համայնքների համար ծրագրեր հեռարձակողներին տրամադրվող գումարները կամ պայմանները համամասն չլինեն նրանց ծավալներին՝ առկա ռեսուրսների նկատմամբ տոկոսային արտահայտությամբ:

Պետությունները պետք է խրախուսեն և օժանդակեն, այդ թվում նաև ֆինանսական աջակցությամբ, փոքրամասնությունների լեզուներով տեսողական և տեսալսողական աշխատանքների արտադրությունը և տարածումը:

17) Կարողությունների զորացում

Պետությունները պետք է նպաստեն փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակման կարողությունների զորացմանը: Դա կարելի է անել տեխնիկական օժանդակության միջոցով, որպեսզի փոքրամասնության լեզվով պատրաստված հաղորդումները սփռվեն թե՛ երկրի ներսում, և թե՛ արտերկրում, և որպեսզի հնարավոր դառնա փոքրամասնությունների լեզուներով անդրսահմանային հեռարձակումը: Բացի այդ, պետությունները պետք է փորձեն օժանդակել փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակողների մասնագիտական կրթությանը և վերապատրաստմանը:

ՀԵՌԱՐՁԱԿՎՈՂ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐՈՒՄ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՒՂԵՆԻՇՆԵՐԻ ԲԱՅԱՏՐԱԳԻՐ

Սույն Բացատրագրում համառոտ ներկայացվում են միջազգային այն կարևորագույն չափանիշները, որոնց վրա հենվում են Ուղեցույցները:

I. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ

- 1) **Ազատ արտահայտվելու** իրավունքը մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության անկյունաքարերից է: Այն ընդգրկում է յուրաքանչյուր անձի՝ տնդեկություններ և գաղափարներ ստանալու ու տարածելու իրավունքը՝ զերծ պետական իշխանության մարմինների միջամտություններից և անկախ՝ սահմաններից: Այն ամրագրված է 1948թ. ընդունված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի (ՄԻՀՀ) 19-րդ հոդվածում, 1966թ. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային դաշնագրի (ԲԲԻՄԴ) 19-րդ հոդվածում և 1950թ. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության եվրոպական կոնվենցիայի (ՄԻԵԿ) 10-րդ հոդվածում: ԲԲԻՄԴ-ի 19-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ պարբերությունները նախատեսում են, օրինակ, հետևյալը.
 2. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ արտահայտվելու իրավունք. այդ իրավունքն ընդգրկում է ցանկացած տեսակի տնդեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու ու տարածելու ազատությունը, լինեն դրանք բանավոր, գրավոր թե՛ տպագիր, լինի արվեստի, թե՛ իր ընտրած ցանկացած այլ միջոցով՝ անկախ պետական սահմաններից:
 3. Սույն հոդվածի 2-րդ կետում սահմանված իրավունքների իրականացումը հանգեցնում է հատուկ պարտավորությունների և պատասխանատվության: Ուստի, այն ենթակա է որոշ սահմանափակումների, որոնք, սակայն, պետք է միայն սահմանվեն օրենքով և բխեն.

- (ա) այլ անձանց իրավունքները կամ հեղինակությունը հարգելու, կամ
- (բ) պետական անվտանգության, կամ հասարակական կարգի, կամ բնակչության առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության անհրաժեշտությունից:

ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեն, որը ստեղծվել է ԲԲԻՄԴ-ի իրականացումը վերահսկելու նպատակով, թիվ 10(1983) ընդհանուր մեկնաբանություններում պարզաբանել է, որ 19-րդ հոդվածով նախատեսված՝ ազատ արտահայտվելու իրավունքը ներառում է ոչ միայն ցանկացած տեսակի, այլ նաև ցանկացած միջոցով տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու և ստանալու ազատությունը: Ինչ վերաբերում է ՄԻԵԿ-ին, ապա Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը *Օբերշլիկն ընդդեմ Ավստրիայի* գործով (1991թ. մայիսի 22-ի դատավճիռ, Ա շարք, թիվ 204, կետ 57) և *Սուտրոնիկ ԱԳ-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի* գործով (1990թ. մայիսի 22-ի դատավճիռ, Ա շարք, թիվ 178, կետ 47) վճռել է, որ 10-րդ հոդվածը պաշտպանում է ոչ միայն արտահայտված գաղափարների և տեղեկությունների բովանդակությունը, այլ նաև դրանց հաղորդման ձևը: ԵԱՀԽ/ԵԱՀԿ-ի շրջանակներում Մարդու իրավունքներին նվիրված կոպենհագենյան 1990թ. հանդիպման փաստաթղթի («Կոպենհագենյան փաստաթուղթ») 9.1 կետով և ԵԱՀԽ-ի մասնակից պետությունների մշակութային ժառանգության վերաբերյալ կրակոլյան սիմպոզիումի 1991թ. փաստաթղթի («Կրակոլյան փաստաթուղթ») 6.1 կետով վերստին հաստատվում է ազատ արտահայտվելու իրավունքը: Կոպենհագենյան փաստաթղթի համաձայն, ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք իրավասու են իրենց մայր լեզուն օգտագործել անձնական և հանրային կյանքում (կետ 32.1), և իրավասու են տարածել, ստանալ և փոխանակել տեղեկություններ իրենց մայրենի լեզվով (կետ 32.5):

Նենդիսայդն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով (1976թ. դեկտեմբերի 7-ի դատավճիռ, Ա շարք, թիվ 24, կետ 49) Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը տվել է ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածի հետևյալ մեկնաբանությունը. «Ազատ արտահայտվելու իրավունքը հանդիսանում է ժողովրդավարական հասարակարգի անկյունաքարերից մեկը, դրա առաջնության և յուրաքանչյուր անհատի զարգացման հիմնական նախապայմանը: Նախ և առաջին հերթին նաև 10-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության դրույթները, այդ իրավունքը տարածվում է ոչ միայն դրական ընդունելության արժանացող կամ ոչ վիրավորական համարվող կամ անտարբերության հանդիպող «տեղեկությունների» կամ «գաղափարների» նկատմամբ, այլ նաև նրանց նկատմամբ, որոնք վիրավորում, ցնցում կամ անհանգստացնում են պետությունը կամ

բնակչության որևէ հատված: Այդպիսիք են բազմակարծության, հանդուրժողականության և լայնախոհության պահանջները, առանց որոնց ժողովրդավարական հասարակություն չի կարող գոյություն ունենալ: Դա, ի մասնավորի, նշանակում է, որ այս ոլորտում կիրառվող յուրաքանչյուր «պաշտոնական գործողություն», «պայման», «սահմանափակում» կամ «պատիժ» պետք է համաչափ լինի հետապնդվող օրինական նպատակին»:

- 2) 1966 թվականի Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների միջազգային դաշնագրի (ՏՄՄԻՄԴ) 15(ա) հոդվածի համաձայն մասնակից պետությունները ճանաչում են մշակութային կյանքին մասնակցելու՝ յուրաքանչյուր անձի իրավունքը: ԲԲԻՄԴ-ի 27-րդ հոդվածով պաշտպանվում է, ի թիվս այլոց, նաև լեզվական փոքրամասնությունների պատկանող անձանց իրավունքը՝ օգտվելու իրենց մշակույթից կամ օգտագործելու իրենց մայրենի լեզուն նույն խմբի այլ անդամների հետ: Հեռարձակվող լրատվամիջոցներում **մշակութային և լեզվական զանազանություն** արտահայտող բազմակարծության նրաշխավորումը և խթանումը ազատ արտահայտվելու իրավունքի բաղադրիչ մաս է կազմում: Մշակութային բազմազանության մասին ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի 2001թ. համընդհանուր հռչակագրի 2-րդ հոդվածի համաձայն, մշակութային բազմազանություն նրաշխավորող քաղաքականությունն արտացոլում է մշակութային բազմազանության իրողությունը: Հռչակագրի 6-րդ հոդվածում նշվում է, որ մշակութային բազմազանությունը նրաշխավորվում է, ի մասնավորի, ազատ արտահայտվելու իրավունքով, լրատվամիջոցների բազմակարծությամբ և բազմալեզվությամբ: *Ինֆորմացիոն սվերեին Լենտիան և ուրիշներն ընդդեմ Ավստրիայի* գործով (1993թ. նոյեմբերի 24-ի դատավճիռ, Ա շարք, թիվ 276) Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը կարևորեց բազմակարծության դերը ազատ արտահայտվելու իրավունքն ապահովելու հարցում: Տվյալ գործով Դատարանը դատավճռի 38-րդ կետում մասնավորեցրեց, որ ընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող տեղեկություններ և գաղափարներ ստանալու հանրության իրավունքը «չի կարող հաջողությամբ իրականացվել, եթե դրա հիմքում դրված չէ բազմակարծության սկզբունքը, որի նրաշխավորը վերջին հաշվով պետությունն է: Այս դիտարկումը հատկապես վերաբերում է տնտեսալտոդական լրատվամիջոցներին, որոնց ծրագրերը հաճախ շատ լայնորեն են հեռարձակվում»: Նույն ոգով, Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին Եվրոպայի Լոռիդի 1994թ. շրջանակային կոնվենցիայի 9(4) հոդվածով մասնակից պետություններից պահանջվում է «համարժեք քայլեր ձեռնարկել՝ նպաստելու, որպեսզի լրատվամիջոցները հասանելի լինեն ազգային

փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների համար և որպեսզի բարձրանա հանդուրժողականության մակարդակը և թույլատրելի լինի մշակութային բազմակարծությունը»:

Ավելին, Անդրսահմանային հեռուստատեսության մասին 1989թ. եվրոպական կոնվենցիայի (ԱՆԵԿ) 10-րդ հոդվածով (2002թ. փոփոխված) մասնակից պետություններից պահանջվում է ջանքեր գործադրել՝ խուսափելու **լրատվամիջոցների բազմակարծությունը** վտանգելուց: 1982թ. Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից ընդունված՝ Արտահայտվելու և տեղեկատվության ազատության մասին հռչակագրի II(դ) հոդվածով որպես նպատակ նախատեսվում է ապահովել «անկախ և ինքնավար լրատվամիջոցների լայն տեսականու գոյությունը, որը թույլ կտա արտացոլել գաղափարների և կարծիքների բազմազանությունը»:
ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետությունները կրակովյան փաստաթղթի 6.2 կետում արտահայտել են իրենց համոզմունքն այն մասին, որ մասնավոր հատվածի հեռարձակողների բազմազանությունը « ապահովում է բազմակարծության և արվեստի ու մշակութային արտահայտչության ազատությունը»:

3) Ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց **լեզվական (և այլ) ինքնությունը** պաշտպանելու՝ պետության պարտավորությունն ամրագրված է մի շարք միջազգային փաստաթղթերում, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպերում: Ազգային կամ էթնիկ, կրոնական և լեզվական փոքրամասնությունների պատկանող անձանց իրավունքների մասին Միավորված Ազգերի կազմակերպության 1992թ. հռչակագրի («Փոքրամասնությունների մասին ՄԱԿ-ի հռչակագիր») 1-ին հոդվածով, մասնավորապես, նախատեսվում է հետևյալը.

1. Պետությունները պարտավոր են պաշտպանել իրենց տարածքներում փոքրամասնությունների գոյությունը և նրանց ազգային կամ էթնիկ, մշակութային, կրոնական ու լեզվական ինքնությունը, և պարտավոր են նպաստել այդ ինքնության խթանման համար անհրաժեշտ պայմանների ձևավորմանը:
2. Պետությունները պարտավոր են համապատասխան օրենսդրություն ընդունել և այլ քայլեր ձեռնարկել նշված նպատակներն իրագործելու համար:

Ավելին, 4(2) հոդվածով նախատեսվում է. «Պետությունները պարտավոր են քայլեր ձեռնարկել ապահովելու, որպեսզի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք դրսևորեն իրենց առանձնահատկությունները և զարգացնեն իրենց մշակույթը, լեզուն, կրոնը, ավանդույթներն ու սովորույթները, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ որոշակի գործելակերպեր խախտում են ազգային օրենքները և հակասում են միջազգային չափանիշներին»: Երեկայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի 1989թ. կոնվենցիայի 17(ա) հոդվածով մասնակից պետություններից պահանջվում է «խրախուսել լրատվամիջոցներին, որպեսզի վերջիններս այնպիսի տեղեկություններ և նյութեր տարածեն, որոնք համահունչ են» կոնվենցիայով սահմանված կրթական նպատակներին, ներառյալ երեկայի մշակութային ինքնության և լեզվի նկատմամբ հարգանքն ամրապնդելու՝ 29-րդ հոդվածով ամրագրված նպատակին: Երջանակային կոնվենցիան նույնպես անդրադառնում է այս դրույթներին: Երջանակային կոնվենցիայի նախաբանում ամրագրվում է, որ բազմակարծիք և իսկապես ժողովրդավարական հասարակությունը պետք է ոչ միայն հարգի ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի լեզվական ինքնությունը, այլ նաև «ստեղծի համապատասխան պայմաններ, որոնք իրենց հնարավորություն կտան արտահայտելու, պահպանելու և ամրապնդելու այդ ինքնությունը»: Նույն փաստաթղթի 5(1) հոդվածով ուղղակիորեն պարտավորություն է սահմանվում մասնակից պետությունների վրա, որպեսզի նրանք նպաստեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց «ինքնության կարևորագույն տարրերը, ներառյալ իրենց լեզուն պահպանելու» համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը: ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետությունները հաստատական են, ի մասնավորի, պաշտպանելու ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց լեզվական ինքնությունը՝ Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության 1986-1989թ.թ. խորհրդաժողովի Վիեննայի լրացուցիչ հանդիպման 1989թ. ամփոփիչ փաստաթղթի (Վիեննայի փաստաթուղթ, Սկզբունքներ, կետ 19), կոպենհագենյան փաստաթղթի (կետեր 32 և 33) և Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով փորձագետների՝ ԵԱՀԽ-ի 1991 թվականի ժնկյան հանդիպման զեկույցի (Ժնկի փաստաթուղթ, Գլուխներ III և VII) համաձայն:

- 4) Լեզվի հիման վրա **խտրականության արգելումը**, ի թիվս այլոց, մարդու իրավունքների միջազգային օրենսդրության առանցքային սկզբունքներից մեկն է: Լեզվի հիման վրա խտրականությունն արգելող միջազգային փաստաթղթերի շարքում հարկ է հիշատակել հետևյալը. ՄԻՀՀ (հոդված 2), ԲԲԻՄԴ (հոդվածներ 2(1) և 26), ՏՄՄԻՄԴ (հոդված 2(2)),

Փոքրամասնությունների մասին ՄԱԿ-ի հռչակագիր (հոդված 2(1)), ՄԻԵԿ (հոդված 14 և 12-րդ արձանագրության 1-ին հոդված) և Տիմորար իրավունքների մասին Եվրոպական Միության 2000թ. խարտիա (հոդված 21): ԵԱՀԿ-ի փաստաթղթերում նման հանձնառություններ կան Հնդկաստանի 1975թ. վերջնական փաստաթղթում (VII սկզբունք) և Վիեննայի փաստաթղթում (Սկզբունքներ, կետ 13.7), իսկ Կոպենհագենյան փաստաթղթով արգելվում է «ցանկացած խտրականություն» (կետ 5.9):

Խտրականության արգելման սկզբունքն իր հետ բերում է պարտավորություն՝ տարբեր կերպ վերաբերվելու տարբեր իրավիճակներում գտնվող մարդկանց նկատմամբ, որպեսզի հնարավոր լինի ապահովել **իսկական հավասարություն**: Վիեննայի փաստաթղթի 19-րդ կետով (Սկզբունքներ), օրինակ, ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետությունները պարտավորվում են ապահովել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց «լիակատար հավասարությունը»: Որպեսզի վերաբերմունքի տարբերությունը խտրականություն չպարունակի, այն պետք է հիմնված լինի ողջամիտ և օբյեկտիվ չափանիշների վրա, ունենա օրինական նպատակ և ողջամիտ մակարդակի համաչափություն ապահովի տարբերակված վերաբերմունքի և հետապնդված նպատակի միջև: Այս սկզբունքը քննարկվում է ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի կողմից ընդունված Խտրականության արգելման մասին թիվ 18 ընդհանուր դիտարկման մեջ (1989թ.), ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից՝ ուղղակիորեն լեզվական իրավունքների կապակցությամբ, *Բելգիայի լեզուների գործով* Դատարանի կայացրած բեկումնային դատավճռում (1968թ. հուլիսի 23-ի դատավճիռ, Ա շարք, թիվ 6):

Խտրականության արգելման սկզբունքը նախատեսում է **ձեռնարկել հատուկ և կոնկրետ միջոցներ**, որոնք կնպաստեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց *դե-ֆակտո* հավասարության ապահովմանը և վերջնական կայացմանը: Նշված գաղափարն ուղղակիորեն արտացոլված է Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին 1965թ. միջազգային կոնվենցիայի 1(4) և 2(2) հոդվածներում և կանանց դեմ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին 1979թ. կոնվենցիայի 3-րդ և 4-րդ հոդվածներում: Կոպենհագենյան փաստաթղթի 31-րդ կետում ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետությունները պարտավորվել են «համապատասխան դեպքերում հատուկ քայլեր ձեռնարկել՝ ապահովելու մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների իրականացման հարցում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց լիարժեք հավասարությունն այլ քաղաքացիների հետ»: Փոքրամասնությունների

մասին ՄԱԿ-ի հռչակագրի 4(1) հոդվածը նույնպես պարտավորեցնում է, որ պետությունները «անհրաժեշտության դեպքում քայլեր ձեռնարկեն ապահովելու փոքրամասնությունների պատկանող անձանց մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների լիարժեք և լիակատար իրականացումը՝ առանց որևէ խտրականության, և միանգամայն հավասար օրենքի առջև»: Երջանակային կոնվենցիայի 4(2) հոդվածով մասնակից պետություններից նույնպես պահանջվում է համարժեք քայլեր ձեռնարկել՝ ապահովելու ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց լիարժեք և լիակատար հավասարությունը, ինչի համար պետք է պատշաճ կերպով հաշվի առնվեն նրանց իրավիճակի առանձնահատկությունները: Ռեզոլուցիոն տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուների մասին 1992թ. եվրոպական խարտիայի (Լեզուների եվրոպական խարտիա) 7(2) հոդվածով ուղղակիորեն նախատեսվում է, որ փոքրամասնությունների լեզուների հավասարությունը խթանելուն ուղղված միջոցները չեն կարող համարվել խտրականություն:

II. ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- 5) ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետությունները պարտավորվել են պաշտպանել և պայմաններ ստեղծել իրենց տարածքում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց ինքնության լեզվական և այլ դրսևորումների խթանման համար (Կոպենհագենյան փաստաթուղթ, կետ 33): Երջանակային կոնվենցիայում, ըստ էության, նույն պարտավորությունն ամրագրված է 5(1) հոդվածում: Բացի այդ, Երջանակային կոնվենցիայի 9(4) հոդվածով մասնակից պետություններից պահանջվում է «ձեռնարկել համարժեք քայլեր՝ նպաստելու, որպեսզի լրատվամիջոցները հասանելի լինեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար, խթանելու հանդուրժողականությունը և հնարավոր դարձնելու մշակութային բազմակարծությունը»: Լեզուների եվրոպական խարտիայի 7(1) հոդվածով պահանջվում է, որպեսզի մասնակից պետություններն «իրենց քաղաքականության, օրենսդրության և գործելակերպի» հիմքում դնեն, ի թիվս այլ խնդիրների, «ռեզոլուցիոն տարածված և փոքրամասնությունների լեզուների պաշտպանության նպատակով դրանց խթանմանն ուղղված վճռական քայլեր ձեռնարկելու անհրաժեշտությունը» և «նպաստեն և/կամ խրախուսեն, որպեսզի ռեզոլուցիոն տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուներն օգտագործվեն [...] հանրային և անձնական կյանքում»: 7(3) հոդվածով կողմերը պարտավորվում են խրախուսել լրատվամիջոցներին, որպեսզի վերջիններս նպաստեն «երկրի բոլոր լեզվական խմբերի միջև փոխըմբռնման» գործընթացին: Երեկային

իրավունքների մասին կոնվենցիայի 17(դ) հոդվածով «մասնակից պետությունները պարտավորվում են խրախուսել լրատվամիջոցներին, որպեսզի վերջիններս հատկապես հարգեն փոքրամասնության խմբի պատկանող կամ բնիկ հանդիսացող նրելսայի լեզվական կարիքները»:

ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետությունները պարտավորվել են ստեղծել պայմաններ, որպեսզի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք հավասար հնարավորություններ ունենան լիարժեքորեն ներգրավվելու իրենց հասարակությունների հանրային կյանքին, տնտեսական գործունեությանը և հասարակաշինությանը (Ժնևյան փաստաթղթի IV գլուխ): Շրջանակային կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածով նախատեսվում է. «Կողմերը պարտավոր են ստեղծել անհրաժեշտ պայմաններ, որպեսզի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք **լիարժեքորեն մասնակցեն** մշակութային, սոցիալական, տնտեսական և հանրային կյանքին, հատկապես այն հարցերով, որոնք անդրադառնում են իրենց»: Կոպենհագենյան փաստաթղթի 33-րդ կետում ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետությունները պարտավորվում են որոշակի միջոցներ ձեռնարկելիս, ի մասնավորի, պաշտպանել ազգային փոքրամասնությունների լեզվական ինքնությունը և «պատշաճ կերպով խորհրդակցել նրանց հետ, այդ թվում՝ այդ փոքրամասնությունների կազմակերպությունների կամ միությունների հետ շփումների միջոցով, տվյալ պետության որոշումների կայացման ընթացակարգերին համապատասխան»: Ժնևյան փաստաթղթի III գլխում ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետություններն ընդունում են, որ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց կամ նրանց ներկայացուցիչների համապատասխան ժողովրդավարական մասնակցությունը որոշումներ կայացնող կամ խորհրդակցական մարմիններում հանդիսանում է հասարակական գործընթացներին արդյունավետ մասնակցության կարևոր բաղադրատարր: Լեզուների եվրոպական խարտիայի 11(3) հոդվածով կողմերը պարտավորվում են ապահովել, որպեսզի փոքրամասնության լեզու օգտագործողների շահերը ներկայացված լինեն կամ հաշվի առնվեն հատկապես հեռարձակվող լրատվամիջոցների գործունեությունը կարգավորող մարմինների աշխատանքում:

- 6) **Անկախ կարգավորող մարմիններ** ունենալու անհրաժեշտությունը բխում է ժողովրդավարության և ճիշտ կառավարման սկզբունքներից, ինչպես նաև միջազգային լավագույն պրակտիկայից: Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ Անդամ պետություններին ուղղված՝ Լրատվամիջոցներում բազմակարծության ապահովման մասին թիվ R99(1) առաջարկի մեջ նշվում է, որ «մասնավոր հեռարձակողներին

լիցենզիաներ տրամադրող ազգային մարմինները պետք է իրենց առաքելությունը կատարելիս ուշադրություն դարձնեն բազմակարծության ապահովմանը» (Հավելված, I մաս, Հեռարձակվող լրատվամիջոցներում և տպագիր մամուլում սեփականության կարգավորման մասին): Մասնավորապես, Ազգային փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքների վերաբերյալ 1998թ. Օսլոյի առաջարկների 10-րդում նշվում է, որ «լրատվամիջոցների ոլորտում ծրագրերի բովանդակությունը և կողմնորոշումը վերահսկող լիազոր պետական մարմինները պետք է անկախ լինեն, և դրանց կազմում պետք է լինեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք, որոնք պետք է հանդես գան անկախ դիրքերից»:

- 7) Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ Անդամ պետություններին ուղղված՝ Հանրային հեռարձակման անկախության նրաշխարհագրական մասին թիվ R(96)10 առաջարկի մեջ ընդգծվում է **հանրային հեռարձակման դերը՝** որպես «այնպիսի բազմակարծիք հաղորդակցության կարևորագույն գործոն, որը հասանելի է յուրաքանչյուրի համար թե՛ ազգային, և թե՛ ռեգիոնալ մակարդակներով, հիմնական ծրագրերի ընդգրկուն ծառայությունների, ներառյալ տեղեկատվության, կրթության, մշակույթի և զվարճանքի ծառայությունների մատուցման միջոցով»: Հանրային հեռարձակման դերը՝ ապահովելու որակյալ և հավասարակշռված ծրագրերի հեռարձակում, ընդգծվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից, օրինակ, *Լենտիայի* գործով (կետ 33): Լեզուների եվրոպական խարտիայի 11(1) կետով ուղղակիորեն նախատեսվում է, որ «հանրային սպասարկման առաքելություն» կատարող հեռարձակողները պետք է բավարարեն փոքրամասնությունների լեզուներով խոսող օգտագործողների կարիքները: Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ Անդամ պետություններին ուղղված՝ Թվային հեռարձակման ոլորտում ժողովրդավարական և հասարակական մասնակցության խթանման մասին թիվ Rec (2003)9 առաջարկի մեջ ընդգծվում է, որ ժողովրդավարական հասարակության մեջ հանրային հեռարձակողների դերն է ամրապնդել «ժողովրդավարական հասարակարգի քաղաքական, իրավական և սոցիալական կառույցների հիմքում ընկած արժեքները և, մասնավորապես, մարդու իրավունքների պաշտպանության և մշակութային ու քաղաքական բազմակարծության արժեքները»:

Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեն գտնում է, որ «հանրային հեռարձակողները հատուկ պարտավորություն ունեն՝ խթանելու հանդուրժողականության և փոխըմբռնման մշակույթի կայացումը, իսկ հեռարձակող լրատվամիջոցներն ընդհանուր առմամբ կարող ուժ են՝

ստեղծելու միջավայր, որում կարելի է մարտահրավեր նետել անհանդուրժողականությանը» (Հանդուրժողականության մշակույթի խթանման և լրատվամիջոցների մասին Անդամ պետություններին ուղղված թիվ R(97)21 առաջարկի հավելված, 5-րդ մաս): Հաղորդակցության և տեղեկատվության նոր ծառայություններով համայնքի համընդհանուր սպասարկման մասին Անդամ պետություններին ուղղված թիվ R(99)1 առաջարկի մեջ Նախարարների կոմիտեն ընդգծում է, որ պետական մարմինների և մասնավոր հատվածի միջև համագործակցության արդյունավետությունը զգալիորեն աճում է ի նպաստ օգտագործողների շահերի:

- 8) Իրենց մայրենի լեզվով **հեռարձակող լրատվամիջոցներ ստեղծելու և պահպանելու** հնարավորությունը փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար նրաշխավորված է Երջանակային կոնվենցիայի 9(3) հոդվածում: Լեզուների եվրոպական խարտիայի 11-րդ հոդվածում նկարագրված են այն եղանակները, որոնց կիրառմամբ պետությունները կարող են լեզվական փոքրամասնությունների համար նման հնարավորություններն իրականություն դարձնել:

III. ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ

- 9) Հեռարձակող լրատվամիջոցների գործունեության կարգավորումը պետք է համահունչ լինի սույն Ուղենիշներում թվարկված **ընդհանուր սկզբունքներին**, ներառյալ ազատ արտահայտվելու, փոքրամասնության լեզվով հեռարձակումների միջոցով մշակութային և լեզվական զանազանությունը պաշտպանելու և առանց խտրականության լեզվական ինքնությունը պահպանելու սկզբունքներին: Ազատ արտահայտվելու իրավունքը սահմանափակող կարգավորման նկատմամբ տարածվում են ԲԲԻՄԴ-ի 19(3) հոդվածի և ՄԻԵԿ-ի 10(2) հոդվածի պահանջները, ընդ որում, երկրորդով նախատեսված է, մասնավորապես, որ այդ ազատությունների իրականացման նկատմամբ չի կարելի կիրառել որևէ սահմանափակում, բացառությամբ այնպիսի սահմանափակումների, որոնք «սահմանված են օրենքով, անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում և բխում են պետական անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակության անվտանգության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու, առողջությունը կամ բարոյականությունը, ինչպես և այլ անձանց հեղինակությունը կամ իրավունքները պաշտպանելու, գաղտնիության պայմանով ստացված տեղեկությունների տարածումը կանխելու կամ

արդարադատության հեղինակությունն ու անաչառությունը պահպանելու անհրաժեշտությունից»:

ՄԵԻԿ-ի 10(1) հոդվածի համաձայն, լրատվամիջոցների գործունեությունը հնարավոր է կարգավորել նաև լիցենզավորմամբ: Շրջանակային կոնվենցիայի 9(2) հոդվածում նշվում է, որ ազատ արտահայտվելու և ազգային փոքրամասնությունների համար լրատվամիջոցների հասանելիության հարցերում մասնակից պետություններն իրավասու են պահանջել «ռադիոյով կամ հեռուստատեսությամբ կատարվող պատշաճ հեռարձակումների կամ կինեմատոգրաֆիական ձեռնարկությունների լիցենզավորում՝ առանց խտրականության և օբյեկտիվ չափորոշիչների հիման վրա»: ԵԱՀԿ-ի շրջանակներում՝ և Կրակովյան փաստաթղթում (կետ 6.1), և Ժնևյան փաստաթղթի զեկույցում (VII գլուխ), մասնակից պետությունները հանձն են առել կարգավորել հեռարձակվող լրատվամիջոցների գործունեությունը միայն օրենքով նախատեսված և միջազգային չափանիշներին համահունչ կարգով:

- 10) ԵԱՀԿ-ի մասնակից պետությունները ճանաչում են ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց՝ «տեղեկություններն իրենց մայրենի լեզվով տարածելու, ստանալու և փոխանակելու իրավունքը» (Վիեննայի փաստաթուղթ, Համագործակցությունը մարդասիրական և այլ ոլորտներում, Մարդկային շփումներ, կետ 45, ինչպես նաև Կոպենհագենյան փաստաթուղթ, կետ 32.5): Այս իրավունքի իրականացումը չպետք է սահմանափակվի **լիցենզավորման կամ կարգավորման այլ եղանակների** միջոցով: «Վերնին ալտերնատիվս լոկալռադիո բեռն» ռադիոն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործի ընդունելիության մասին որոշման մեջ (1986թ. հոկտեմբերի 16, հայցադիմում թիվ 10746/84) Մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովը, մեջբերելով Հենդիսայդի գործով դատավճիռը, նշեց, որ լիցենզավորման համակարգում պետք է պահպանվեն բազմակարծության, հանդուրժողականության և լայնախոհության պահանջները: Հանձնաժողովը բացատրեց, որ դավերաբերում է նաև հեռարձակման լեզվին.

[...] Հնարձակման լիցենզիայի մերժումը կարող է որոշ հանգամանքներում խնդիր առաջացնել Եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ և 14-րդ հոդվածների կապակցությամբ: Նման խնդիր ծագում է, օրինակ, այն դեպքում, երբ լիցենզիավորման մերժման պատճառով տվյալ տարածքի զգալի քանակով բնակիչներ զրկվում են իրենց մայրենի լեզվով հեռարձակում ստանալու հնարավորությունից:

Մասնավոր լրատվամիջոցների կապակցությամբ Եվրոպայի Խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովը Եվրոպայում լրատվամիջոցների ազատ արտահայտվելու մասին թիվ 1589(2003) առաջարկի 17(vi) կետում կոչ է արել անդամ պետություններին «վերացնել փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակող մասնավոր լրատվամիջոցների ստեղծման և գործունեության սահմանափակումները»:

- 11) Ինչ վերաբերում է այն սկզբունքին, որ **ցանկացած կարգավորում պետք է համաչափ լինի**, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մշտապես կրկնել է, որ ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածով պահանջվում է, որպեսզի հեռարձակման կարգավորումն օրինական նպատակ հետապնդի և համաչափ լինի տվյալ նպատակին:

Լենտիայի գործով դատավճռի 32-րդ կետում Դատարանը թվարկեց հետևյալ գործոնները՝ ի լրումն տեխնիկականների, որոնք կարող են հաշվի առնվել լիցենզավորման գործում. «առաջարկվող կայանի բնույթը և նպատակները, ազգային, տարածաշրջանային կամ տեղական մակարդակով դրա պոտենցիալ լսարանի մեծությունը, կոնկրետ լսարանի իրավունքներն ու կարիքները և միջազգային իրավական փաստաթղթերից բխող պարտավորությունները»: «Թե՛լե 1 պրիվատֆեռնսեզեսելշաֆտ ՄԲՏ»-ն *ընդդեմ Ավստրիայի* գործով իր դատավճռում (2000թ. սեպտեմբերի 21, հայցադիմում թիվ 32240/96, կետեր 39-40) Դատարանը գտավ, որ **կանխատեսվող լսարանի մեծությունը և նրա համար այլընտրանքային հեռարձակման (օրինակ, մալուխային հեռուստատեսության) հասանելիության աստիճանը** կարևոր գործոններ են, որոնք պետք է հաշվի առնել սահմանափակումների համաչափությունը պարզելիս: «*Վերեին ալտերնատիվս*»-ի գործով Նանձնաժողովը նշեց, որ քաղաքական հանգամանքները, ինչպիսիք են, օրինակ, «մշակութային և լեզվական բազմակարծությունը, ցածրադիր և լեռնային շրջանների հավասարակշռությունը, և դաշնային հավասարակշիռ քաղաքականությունը», նույնպես կարող են հաշվի առնվել կարգավորման համաչափությունը գնահատելիս:

- 12) Տեսալսողական աշխատանքները փոքրամասնությունների լեզուներով **թարգմանության, կրկնօրինակման, հետսինխրոնիզացիայի կամ սուբտիտրավորման** կարգավորումը պետք է համահունչ լինի ազատ արտահայտվելու իրավունքին, նպատակ փոքրամասնությունների պաշտպանության հարցում միջազգային պարտավորությունների կատարմանը, ինչպես նաև ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց ու տվյալ պետության տարածքում մեծամասնություն կազմող բնակչության միջև փոխըմբռնման, հանդուրժողականության և

բարիդրացիական հարաբերությունների խթանմանը: Կարգավորումը չպետք է սահմանափակի փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակվող ծրագրերի ընդունումը կամ հեռարձակումը: Լեզուների եվրոպական խարտիայի 12-րդ հոդվածը մասնակից պետություններից պահանջում է ռեգիոնում տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուներով ստեղծված աշխատանքներն ավելի հասանելի դարձնել՝ օժանդակելով նրանց թարգմանությանը, կրկնօրինակմանը, հետախնդրանիցացիային կամ սուբսիտրավորմանը և, եթե անհրաժեշտ է, ստեղծելով, խթանելով և ֆինանսավորելով թարգմանչական և տերմինաբանական հետազոտությունների ծառայություններ:

- 13) ԲԲԻՄԴ-ն և ՄԻԵԿ-ը երաշխավորում են ազատ արտահայտվելու իրավունքը «անկախ սահմաններից»: **Անդրսահմանային հեռարձակման անխափան ընդունումը** ազատ և խաղաղ անդրսահմանային կապեր հաստատելու ու պահպանելու՝ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց իրավունքի մաս է կազմում, հատկապես նրանց հետ, ում հետ նրանք ունեն էթնիկ, մշակութային, լեզվական կամ կրոնական ընդհանրություն կամ միևնույն մշակութային ժառանգություն, ինչպես նախատեսված է Երջանակային կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածով և, նմանապես, Կոպենհագենյան փաստաթղթի 32.4 կետով:

Անդրսահմանային հեռուստատեսության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (ԱՀԵԿ) 4-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ կողմերը պարտավոր են «երաշխավորել անխափան ընդունումը և իրենց տարածքում չսահմանափակել այնպիսի ծրագրերի վերհեռարձակումը, որոնք համահունչ են սույն կոնվենցիայի դրույթներին»: Ի հավելումն, Լեզուների եվրոպական խարտիայի 11(2) հոդվածը, որով թույլատրվում է կարգավորումը, սահմանում է, որ «պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են երաշխավորել հարևան պետություններից ռեգիոնում տարածված կամ փոքրամասնության լեզվով կամ նրանց տարատեսակներով ռադիո և հեռուստատեսային հեռարձակման անխափան ընդունումը, և չխոչընդոտել այդ լեզվով հարևան պետություններից ռադիո և հեռուստատեսային ծրագրերի վերհեռարձակմանը»:

Ի վերջո, այն սկզբունքը, որ անդրսահմանային հեռարձակումը պետություններին չի ազատում տեղական արտադրության հեռարձակմանը նպաստելու պարտավորությունից, բխում է Երջանակային կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածից: Երջանակային կոնվենցիայի Խորհրդակցական կոմիտեն նշում է, որ «... եթե հարևան պետություններից հասանելի են ծրագրեր, ապա դա չի նշանակում, որ ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ

ներպետական հիմնախնդիրների նվիրված և փոքրամասնությունների լեզուներով ծրագրեր ապահովելու պարտավորությունն այլևս չի գործում» (2002թ. եզրակացություն Ալբանիայի մասին, կետ 50): Մասնավորապես, Ազգային փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքների մասին Օսլոյի առաջարկներից 11-րդում նշվում է, որ «արտերկրից հեռարձակող լրատվամիջոցների ծրագրերի հասանելիությունը չպետք է անհարկի կերպով սահմանափակվի: Դրանց հասանելիությունը չի կարող հիմք լինել փոքրամասնությունների բնակության վայրի պետության կողմից ֆինանսավորվող լրատվամիջոցներում փոքրամասնությանը հատկացված հեռարձակման ժամանակային տևողությունը կրճատելու համար»:

IV. ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆԵՐԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ԽԹԱՆՈՒՄ

- 14) Այն սկզբունքը, որ պետությունները պետք է **օժանդակեն փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակմանը**, արտացոլված է մի շարք միջազգային փաստաթղթերում: ԲԲԻՄԴ-ի 27-րդ հոդվածի համաձայն մասնակից պետությունները պարտավոր են ապահովել փոքրամասնությունների իրավունքների լիարժեք իրականացումը և անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել պաշտպանելու փոքրամասնություն կազմող խմբերի անդամների՝ իրենց մշակույթը և լեզուն օգտագործելու ու զարգացնելու իրավունքները: Փոքրամասնությունների մասին ՄԱԿ-ի հռչակագրի 4(1) հոդվածում նշվում է. «Պետությունները պարտավոր են, անհրաժեշտության դեպքում, քայլեր ձեռնարկել»՝ ապահովելու, որպեսզի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք լիովին իրականացնեն իրենց մարդու իրավունքները: Երջանակային կոնվենցիայի 6(1) հոդվածում ասվում է, որ կողմերը պարտավոր են լրատվական և այլ միջոցներով «խթանել փոխադարձ հարգանքը և փոխըմբռնումը» մարդկանց միջև՝ «անկախ լեզվական ինքնությունից»: Լեզուների եվրոպական խարտիայի 7(1)(c) հոդվածով հաստատվում է պայմանավորվող պետությունների համաձայնությունն առ այն, որ «անհրաժեշտ են վճռական քայլեր՝ խթանելու և պաշտպանելու ռեզիդնում տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուները»: ԱՆԵԿ-ի 10(3) հոդվածի համաձայն մասնակից պետությունները «պարտավորվում են միասնաբար ստեղծել ամենաարդյունավետ գործիքներն ու ընթացակարգերը՝ առանց հեռարձակողների միջև որևէ խտրականության խթանելու, եվրոպական արտադրության գործունեությունը և զարգացումը, հատկապես տեսալսողական արտադրության սահմանափակ հզորություններով կամ լեզվական սահմանափակ տարածքով պետություններում»: Մասնավորապես, Լեզուների

Եվրոպական խարտիայի 11(1) հոդվածով (a, b և c) պետությունից պահանջվում է ստեղծել և խրախուսել ռեգիոնում տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուներով ռադիո կամ հեռուստատեսության ալիքները կամ ծրագրերը, և նպաստել դրանց գործունեությանը: Ավելին, Լեզուների եվրոպական խարտիայի 11(1)(d) հոդվածը պայմանավորվող պետություններին պարտավորեցնում է «խրախուսել և/կամ նպաստել ռեգիոնում տարածված կամ փոքրամասնության լեզուներով տեսողական և տեսալսողական աշխատանքների արտադրությունը և տարածումը»:

Նմանապես, միջազգային փաստաթղթերն ուղղակիորեն նշում են, որ անհրաժեշտ է **ապահովել** փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակման բավականաչափ հասանելիությունը: Երջանակային կոնվենցիայի 9(4) հոդվածով, օրինակ, նախատեսվում է. «Իրենց իրավական համակարգերի ներքո Պայմանավորվող կողմերը պարտավոր են համարժեք քայլեր ձեռնարկել՝ լրատվամիջոցներն ավելի հասանելի դարձնելու ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար»: 9(1) հոդվածն արգելում է խտրականությունն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց նկատմամբ՝ վերջիններիս համար լրատվամիջոցների հասանելիության առումով: Լեզուների եվրոպական խարտիան պայմանավորվող պետություններին 12(1)(a) հոդվածում պարտավորեցնում է «տարբեր միջոցներով նպաստել ռեգիոնում տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուներով արտադրված աշխատանքների հասանելիության բարձրացմանը»:

- 15) Պահանջներն այն մասին, որ պետությունները փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակվող ծրագրերի իմաստալից հասանելիություն ապահովելիս հաշվի առնեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց **թվաքանակը, կենտրոնացվածությունը և բաշխումը, ինչպես նաև կարիքները և հետաքրքրությունները**, նախատեսված են աջակցելու պետություններին հասանելիությունն իրապես հավասար դարձնելու գործում: Լեզուների եվրոպական խարտիայի 11(1) հոդվածում նշվում է, որ լրատվամիջոցների նկատմամբ քաղաքականությունը պետք է մշակել, մասնավորապես, «հաշվի առնելով յուրաքանչյուր լեզվի վիճակը»: Ազգային փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքների մասին Օսլոյի առաջարկներից 9-րդում առավել կոնկրետորեն նշվում է, որ հեռարձակման ժամերը և որակը պետք է «համամասն լինեն ազգային փոքրամասնության թվաքանակին և կենտրոնացվածությանը, և համապատասխան լինեն նրանց իրավիճակին և կարիքներին»: Ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար լրատվամիջոցների հասանելիությունը բարձրացնելու կապակցությամբ Երջանակային

կոնվենցիան պահանջում է, որպեսզի պայմանավորվող կողմերը հնարավոր դարձնեն մշակութային բազմակարծությունը և խթանեն հանդուրժողականությունը (հոդված 9(4)), ինչպես նաև խթանեն փոխադարձ հարգանքը, փոխըմբռնումը և համագործակցությունը բոլոր անձանց միջև (հոդված 6(1)): Լեզուների եվրոպական խարտիայի 7(1)(e) հոդվածում ընդգծվում է, թե որքան կարևոր է կապեր պահպանել, այդ թվում նաև հեռարձակման միջոցով, ռեզիդնում տարածված կամ փոքրամասնության լեզու օգտագործող խմբերի և նույն կամ նմանատիպ լեզու օգտագործող պետության այլ խմբերի միջև, ինչպես նաև տվյալ պետության տարածքում բնակվող և այլ լեզուներ օգտագործող այլ խմբերի հետ մշակութային կապեր հաստատելու անհրաժեշտությունը: Նույն փաստաթղթում նաև ընդգծվում է, որ անհրաժեշտ է հնարավորություններ ընձեռնել տվյալ լեզվի օգտագործման տարածքում բնակվող և ռեզիդնում տարածված կամ տվյալ փոքրամասնության լեզուն չիմացող անձանց, որպեսզի նրանք ցանկության դեպքում սովորեն այդ լեզուն (հոդված 7(1)(g)): Համապատասխանաբար, անհրաժեշտ է խրախուսել փոքրամասնության լեզվով պատշաճ մակարդակի համագոյակից հեռարձակումները: Դա հատկապես վերաբերում է սփռված բնակվող փոքրամասնություններին:

Ուղենիշների սույն բաժնի Ա, Բ և Գ ենթաբաժիններում թվարկված՝ հեռարձակվող լրատվամիջոցներում փոքրամասնությունների լեզուների կիրառումը խթանելու գործում պետություններին առաջարկվող մեխանիզմների ցանկը սպառիչ չէ: Այստեղ զետեղված են տարբեր պետությունների լավագույն պրակտիկայի օրինակներ, ինչպես նաև Ուղենիշներում ամրագրված սկզբունքները: Ընդգծված է փոքրամասնությունների լեզուներով **հանրային հեռարձակումն** ապահովելու հատուկ պարտավորությունը: Փոքրամասնությունների պաշտպանության վերաբերյալ Կենտրոնական Եվրոպայի Նախաձեռնություն 1994թ Ծրագրի 19-րդ հոդվածում նշվում է, մասնավորապես, հետևյալը. «Հանրային սեփականության հեռուստատեսության և ռադիոյի պարագայում պետությունները պարտավոր են համապատասխան և հնարավոր դեպքերում ապահովել, որպեսզի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձինք իրավունք ունենան անխափան կերպով օգտվելու այդ լրատվամիջոցներից, ներառյալ իրենց մայրենի լեզվով ծրագրեր պատրաստելու հնարավորությունից»: ԵՄ շրջանակներում 1997թ. հունիսին ընդունվել է Ամստերդամի համաձայնագրի՝ անդամ պետություններում հանրային հեռարձակման համակարգի մասին լրացուցիչ արձանագրությունը, որտեղ ամրագրվում է. «Անդամ

պետություններում հանրային հեռարձակման համակարգն ուղղակիորեն առնչվում է յուրաքանչյուր հասարակության ժողովրդավարական, սոցիալական և մշակութային պահանջներին և լրատվամիջոցներում բազմակարծությունը պահպանելու անհրաժեշտությամբ»:

Մասնավոր լրատվամիջոցների կողմից փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակումը հնարավոր է խրախուսել մի շարք միջոցներով, այդ թվում՝ **լիցենզավորմամբ**: Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեն անդամ պետություններին առաջարկել է, որպեսզի «մասնավոր հեռարձակողներին լիցենզիաներ տրամադրելու համար պատասխանատու ազգային մարմիններն իրենց առաքելությունը կատարելիս առանձնակի ուշադրություն դարձնեն լրատվամիջոցների բազմակարծության խթանմանը» (Անդամ պետություններին ուղղված՝ Լրատվամիջոցներում բազմակարծության ապահովման մասին թիվ R99(1) առաջարկի I մաս, «Հեռարձակվող լրատվամիջոցներում և տպագիր մամուլում սեփականության կարգավորման մասին»): ԵԱՀԿ-ի Ժնևյան փաստաթղթի VII գլխում պետություններին կոչ է արվում առանձնակի օժանդակություն ցուցաբերել էլեկտրոնային զանգվածային լրատվամիջոցներին տեղեկություններ տրամադրելու միջոցով, որպեսզի դրանք իրենց ծրագրերում հաշվի առնեն, ի մասնավորի, ազգային փոքրամասնությունների լեզվական ինքնությունը:

- 16) Փոքրամասնությունների լեզուներով հեռարձակմանը **ֆինանսական օժանդակություն** ցուցաբերելու առաջարկը բխում է այն պահանջներից, որոնց համաձայն հեռարձակվող լրատվամիջոցների հասանելիությունը պետք է իրապես հավասար լինի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար: Փոքրամասնությունների պաշտպանության վերաբերյալ Կենտրոնական Եվրոպայի Նախաձեռնություն 1994թ. Ծրագրի 19-րդ հոդվածում, մասնավորապես, նշվում է. «Պետությունները նրաշխատակրում են ազգային փոքրամասնության պատկանող անձանց՝ իրենց լեզվով լրատվամիջոցներից օգտվելու իրավունքը, համաձայնեցնելով պետական կարգավորման նորմերին և առաջարկելով հնարավոր ֆինանսական աջակցություն»: Խտրականության բացառման սկզբունքից բխում է, որ փոքրամասնության լեզվով հեռարձակողները պետք է լրատվամիջոցներին ուղղվող պետական օժանդակությունից ստանան իրենց համամասնական բաժինը: Լեզուների եվրոպական խարտիայի 11(1)(f) հոդվածով նախատեսվում է, որ մասնակից պետությունները պարտավոր են կամ «ֆինանսավորել ռեգիոնում տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուներ օգտագործող լրատվամիջոցների լրացուցիչ ծախսերն այն դեպքերում, նրբ օրենքը

նախատեսում է ընդհանուր հիմունքներով ֆինանսական աջակցություն լրատվամիջոցներին», կամ «ֆինանսական աջակցության ոլորտում արդեն իսկ գոյություն ունեցող մեխանիզմները կիրառել նաև ռեգիոնում տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուներով պատրաստվող տնտեսալտղական արտադրանքի նկատմամբ»:

Ինչ վերաբերում է փոքրամասնությունների լեզուներով **տնտեսալտղական աշխատանքների պատրաստմանը և տարածմանը**, ապա ինչպես նշվեց, Լեզուների եվրոպական խարտիայի 11(1)(d) հոդվածը պայմանավորվող պետություններին պարտավորեցնում է «խրախուսել և/կամ նպաստել ռեգիոնում տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուներով տնտեսական և տնտեսալտղական աշխատանքի պատրաստմանը և տարածմանը»: Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ R(93)5 առաջարկի մեջ, որը կոչվում է «Սակավաթիվ տնտեսալտղական արտադրանք կամ սահմանափակ աշխարհագրական կամ լեզվական ծածկույթ ունեցող երկրներում արտադրած տնտեսալտղական աշխատանքը եվրոպական հեռուստատեսային շուկաներում տարածելու և հեռարձակելու գործընթացը խթանելու վերաբերյալ համապարփակ սկզբունքներ», կոմիտեն այն տեսակետն է արտահայտել, որ ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածում ամրագրված ազատությունները «սակավաթիվ տնտեսալտղական արտադրանք, ինչպես նաև սահմանափակ աշխարհագրական կամ լեզվական ծածկույթ ունեցող երկրներում և ռեգիոններում տնտեսալտղական արտադրանք պատրաստողների դեպքում կարող են իրական դառնալ վերջիններիս արտադրանքի համար հասանելի դարձնելով եվրոպական հեռուստատեսային շուկաները»: Եվրոպական Միության շրջանակներում 97/36/EC դիրեկտիվի նախաբանի 31-րդ կետում ընդգծվում է, որ ԵՄ-ին անհրաժեշտ է խթանել անկախ արտադրողների գործունեությունը՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր անդամ պետության տնտեսալտղական կարողությունները և Եվրոպական Միության՝ ավելի քիչ օգտագործվող լեզուները պաշտպանելու անհրաժեշտությունը»: «Անկախ արտադրողի» հասկացությունը սահմանելիս անդամ պետությունները պետք է «համապատասխան կերպով հաշվի առնեն այնպիսի չափորոշիչներ, ինչպիսիք են արտադրող ընկերության սեփականությունը, նույն հեռարձակողի կողմից մատակարարվող ծրագրերի քանակը և հարակից իրավունքների նկատմամբ սեփականությունը» (Եվրոպական Խորհրդարանի և Խորհրդի 1997թ. հունիսի 30-ի թիվ 97/36/EC դիրեկտիվ «Հեռուստատեսության հեռարձակման շրջանակներում անդամ պետություններում օրենքով, կարգավորմամբ կամ վարչական ակտերով ամրագրված որոշ դրույթների

համակարգման մասին» Խորհրդի թիվ 89/552/EEC դիրեկտիվում փոփոխություններ կատարելու մասին):

- 17) Փոքրամասնությունների լեզուներով հնարձակելու **կարողությունները զորացնելու** պահանջն անուղղակիորեն բխում է վերը թվարկված փաստաթղթերի մեծամասնության պահանջներից: Լեզուների նվրուպական խարտիայի 11(1)(g) հոդվածով, օրինակ, պայմանավորվող պնտություններից ուղղակիորեն պահանջվում է «օժանդակել ռեզիդնում տարածված կամ փոքրամասնությունների լեզուներ օգտագործող լրատվամիջոցների լրագրողների և այլ աշխատակիցների ուսուցմանը»: